

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ

تقدیم به روان پاک پدرم
که مرا به آموختن تشویق کرد

فرصت‌های چالش‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران
در منطقه خاورمیانه

دکتر عباس کشاورز شکری
عضو هیات علمی دانشگاه شاهد

انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)
تهران: بزرگراه شهید چمران،
پل مدیریت
تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲؛
۱۴۶۵۵-۱۵۹
صندوق پستی:
E-mail: isu.press@yahoo.com
فروشگاه اینترنتی:
www.ketabesadiq.ir

پژوهشگاه فرهنگ، پژوهش اسلامی
دانشگاه امام صادق (ع)

فرصت‌ها و چالش‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه ■ مؤلف: دکتر عباس کشاورز شکری ■ ناشر: دانشگاه امام صادق (ع) و پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات نمایه سازی: رضا دبیا ■ چاپ اول: ۱۳۹۲ ■ قیمت: ۱۱۵۰۰۰ ریال ■ شماره‌گذاری: ۱۰۰۰ نسخه چاپ و صحافی: زلال کوثر ■ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۲۹۱-۷

همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

سرشناسه: کشاورز شکری، عباس، ۱۳۹۴ -

عنوان و نام پدیدآور: فرصت‌ها و چالش‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه / عباس کشاورز شکری.

مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۹۲، مشخصات ظاهری: ۴۰۴ ص، مصور، چدولاً.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۲۹۱-۷

موضوع: ایران — روابط فرهنگی — خاورمیانه

موضوع: خاورمیانه — روابط فرهنگی — ایران

شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق(ع)

ردیفه‌گذاری کنگره: ۱۳۹۴ ک ۵ / ۱۹ DSR

ردیفه‌گذاری دیوبی: ۳۰۳/۰۵۶-۰۵۲۸۲۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۲۷۰۹۵۵۵

فهرست مطالب

۱۷.....	سخن ناشران
۱۹.....	پیشگفتار
۲۲.....	چارچوب نظری
۲۳.....	تعریف خاورمیانه
۲۵.....	خاورمیانه
۲۵.....	سرزمین‌ها و مناطق
۲۷.....	بخش کلیم: چالش‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه
۲۹.....	فصل ۱. تمایز نظام‌های سیاسی، سوءظن حاکمان کشورهای خاورمیانه و چالش‌های فرهنگی ایران در منطقه
۲۹.....	مقدمه
۳۰.....	نظام‌های سیاسی کشورهای خاورمیانه: مطالعه موردی چند کشور
۳۲.....	نظام سیاسی عربستان سعودی
۳۳.....	نظام سیاسی امارات متحده عربی
۳۴.....	نظام سیاسی کویت

۶ فرست‌ها و چالش‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه

۳۶.....	نظام سیاسی بحرین
۳۷.....	نظام سیاسی قطر
۳۸.....	نظام سیاسی عمان
۳۹.....	نظام سیاسی اردن
۴۰.....	نظام سیاسی مراکش
۴۱.....	جمع‌بندی
۴۲.....	سوء‌ظن حاکمان برخی کشورهای عربی خاورمیانه به ایران
۴۳.....	ترس از شکل‌گیری هلال شیعی و سوء‌ظن به شیعیان داخلی
۴۴.....	شیعیان عربستان
۴۵.....	شیعیان یمن
۴۶.....	شیعیان بحرین
۴۷.....	ناسیونالیسم عربی و ایران‌هراسی
۴۸.....	برنامه هسته‌ای ایران
۴۹.....	نقش ایران در عراق و آینده دولت در این کشور
۵۰.....	حزب الله لبنان و آینده سیاسی این کشور
۵۱.....	جمع‌بندی
۵۲.....	فصل ۲. فرایند سیاسی شدن هویت و ایدئولوژیک شدن فرهنگ ایران و تأثیر آن بر چالش‌های فرهنگی این کشور در خاورمیانه پس از انقلاب اسلامی ایران
۵۳.....	مقدمه
۵۴.....	سیاسی شدن هویت ایران در خاورمیانه
۵۵.....	هویت ملی و مؤلفه‌های آن
۵۶.....	هویت ملی ایران و سیاسی شدن آن
۵۷.....	شاخص‌های بعد سیاسی هویت ملی ایران
۵۸.....	تحول تاریخی هویت ملی و هویت ایرانی

فهرست مطالب ۷

عملیاتی کردن مفهوم سیاسی شدن هویت ایران.....	۶۶
صدور انقلاب اسلامی.....	۶۷
سیاسی شدن هویت ایران در نظر دولت‌های خاورمیانه	۶۹
امواج سیاسی شدن هویت ایران برای کشورهای منطقه	۷۲
ایدئولوژیک شدن فرهنگ ایران در خاورمیانه	۷۵
عملیاتی کردن مفهوم فرهنگ ایدئولوژیک	۷۶
ایدئولوژیک شدن فرهنگ ایران در بین کشورهای خاورمیانه	۷۷
فرهنگ تشیع انقلابی ایران و تأثیر آن بر چالش‌های فرهنگی ایران در خاورمیانه	۷۸
فرهنگ تشیع انقلابی ایران.....	۷۸
نقد ترتیبات اجتماعی موجود.....	۷۹
آگاهی سیاسی برای صفات آرایی	۸۱
برنامه‌های عملی برای ویران کردن وضع موجود و ایجاد نهادهای جدید.....	۸۱
ایدئولوژیک شدن فرهنگ ایران و تأثیر آن بر چالش‌های فرهنگی در خاورمیانه	۸۲
جمع بندی	۸۳
فصل ۳. نظم نوین جهانی و دیپلماسی فرهنگی آمریکا در خاورمیانه و نقش آن در ایجاد چالش‌های فرهنگی	
مقدمه	۸۷
نظم نوین جهانی و دیپلماسی فرهنگی	۸۸
نظم نوین جهانی	۸۸
دیپلماسی فرهنگی	۹۰
ابزارهای دیپلماسی فرهنگی	۹۱
خاورمیانه و مسئله اسلام‌گرایی	۹۲
دیپلماسی فرهنگی آمریکا در خاورمیانه	۹۳
طرح خاورمیانه بزرگ	۱۰۴

۸ فرست‌ها و چالش‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه

نقش دیپلماسی فرهنگی آمریکا در ایجاد چالش‌های فرهنگی در سطح منطقه ...	۱۰۶
اصول گرایی اسلامی اصول گرایی اسلامی	۱۰۸
سلفی گرایی سلفی گرایی	۱۰۹
ابتدا فرهنگی ابتدا فرهنگی	۱۱۱
بحران هویت فرهنگی بحران هویت فرهنگی	۱۱۱
جمع بندی جمع بندی	۱۱۲
فصل ۴. اختلاف‌ها و تعارض‌های گروه‌های مذهبی، زبانی و قومی در خاورمیانه	
و سیاست‌گذاری فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ۱۱۵	
مقدمه مقدمه	۱۱۵
ناهمگونی و تنوع گروه‌های مذهبی، زبانی و قومی در خاورمیانه ۱۱۶	
ریشه‌یابی منازعه‌ها در خاورمیانه ۱۱۹	
گروه‌های مذهبی، زبانی و قومی در خاورمیانه ۱۲۱	
معرفی گروه‌های مذهبی، زبانی و قومی در خاورمیانه ۱۲۱	
گروه‌های مذهبی، زبانی و قومی ساکن در عراق ۱۲۴	
بررسی برخی از گروه‌های مذهبی، زبانی و قومی در خاورمیانه ۱۳۲	
قوم کرد ۱۳۲	
کردهای سوریه ۱۳۶	
کردهای ترکیه ۱۳۶	
کردهای عراق ۱۳۷	
تعویت ملی گرایی فرهنگی کرد و اشاعه آن در ایران ۱۳۹	
نتیجهٔ بحث قومیت کرد ۱۴۲	
قوم عرب ۱۴۳	
قوم ترک ۱۴۴	
القوم یهود ۱۴۵	
جمع بندی جمع بندی	۱۴۵

فهرست مطالب ۹

فصل ۵. نفوذ فرهنگی وهابیت و نگرش‌های مذهبی متمایز در منطقه و نقش آن	
۱۴۹.....	در ایجاد چالش‌های فرهنگی در خاورمیانه
۱۴۹.....	مقدمه
۱۵۲.....	تاریخچه و فعالیت‌های وهابیت
۱۵۳.....	مؤسس وهابیت
۱۵۵.....	زمینه‌های حضور وهابیت در عربستان
۱۵۵.....	تشکیلات رابطه العالم الاسلامی
۱۵۹.....	اقدامات فرهنگی و تبلیغی وهابیت
۱۶۰.....	وهابیت در کشورهای منطقه
۱۶۰.....	وهابیت در عراق
۱۶۲.....	وهابیت در ترکیه
۱۶۳.....	وهابیت در یمن
۱۶۴.....	وهابیت در کویت
۱۶۴.....	وهابیت در بحرین
۱۶۵.....	وهابیت در امارات متحده عربی
۱۶۶.....	وهابیت در لبنان
۱۶۶.....	وهابیت در سوریه
۱۶۷.....	وهابیت در اردن
۱۶۷.....	وهابیت در ایران
۱۶۸.....	فعالیت وهابیون در ایران
۱۶۹.....	تأسیس مدرسه دینی در جمهوری اسلامی ایران
۱۷۰.....	روابط ایران و عربستان
۱۷۱.....	جمع‌بندی

۱۰ □ فرصت‌های و چالش‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه

بخش دوم: فرصت‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه	۱۷۳
فصل ۶. تاریخ مشترک (حوزه تمدنی و اصول دینی) و قرابت جغرافیایی و نقش آن در ایجاد فرصت فرهنگی در منطقه	۱۷۵
۱۷۵ مقدمه	
۱۷۶ فرصت‌های فرهنگی ایران در کشورهای خاورمیانه	
۱۷۶ فرصت‌های فرهنگی در بحرین	
۱۷۸ فرصت‌های فرهنگی در یمن	
۱۸۰ فرصت‌های فرهنگی در قطر	
۱۸۴ فرصت‌های فرهنگی در کویت	
۱۸۷ فرصت‌های فرهنگی در اردن	
۱۹۰ فرصت‌های فرهنگی در امارات متحده عربی	
۱۹۲ فرصت‌های فرهنگی در لبنان	
۱۹۴ فرصت‌های فرهنگی در عربستان سعودی	
۱۹۶ روابط فرهنگی ایران و عربستان	
۱۹۷ فرصت‌های فرهنگی در ترکیه	
۱۹۹ اهمیت استراتژیک ترکیه برای ایران	
۲۰۳ فرصت‌های فرهنگی در مصر	
۲۰۷ زبان و ادب فارسی در مصر	
۲۰۸ فرصت‌های فرهنگی در عراق	
۲۰۹ فرصت‌های فرهنگی در سوریه	
۲۱۰ جمع‌بندی	

فهرست مطالب □ ۱۱

فصل ۷. حضور شیعیان در منطقه و نقش آنها در ایجاد فرصت‌های فرهنگی در منطقه	۲۱۵
منطقه	۲۱۵
مقدمه	۲۱۵
تشیع در کشورهای منطقه	۲۱۶
تشیع در مصر	۲۱۶
تشیع در عربستان سعودی	۲۲۲
تشیع در عراق	۲۲۴
تشیع در لبنان و فلسطین	۲۲۷
تشیع در کشورهای حاشیه خلیج فارس	۲۲۹
تشیع در بحرین	۲۳۰
تشیع در عمان	۲۳۲
تشیع در امارات متحده عربی	۲۳۳
تشیع در قطر	۲۳۴
تشیع در کویت	۲۳۵
تشیع در ترکیه	۲۳۶
تشیع در سوریه	۲۳۸
تشیع در یمن	۲۴۰
جمع‌بندی	۲۴۲
فصل ۸. ظرفیت‌ها و قابلیت‌های فرهنگی ایران و نقش آن در ایجاد فرصت‌های فرهنگی در منطقه	۲۴۳
مقدمه	۲۴۳
نقش رسوم در ایجاد فرصت فرهنگی	۲۴۴
رسوم ایرانی - باستانی	۲۴۴
مطالعه موردی: عید نوروز	۲۴۵

۱۲ □ فرصت‌های و چالش‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه

رسوم ایرانی - اسلامی.....	۲۴۷
مطالعه موردی: عاشورای حسینی.....	۲۴۸
نقش تشییع در ایجاد فرصت فرهنگی.....	۲۵۰
حوزه‌های علمیه ایران: ساختارها و توانایی‌های آنها در ایجاد فرصت‌های فرهنگی.....	۲۵۰
حوزه علمیه قم.....	۲۵۱
حوزه علمیه مشهد.....	۲۵۲
حوزه علمیه اصفهان.....	۲۵۳
مرجعیت در ایران و ظرفیت‌های آن در ایجاد فرصت فرهنگی.....	۲۵۴
زبان فارسی و نقش آن در ایجاد فرصت فرهنگی.....	۲۵۵
کانون‌های حفظ و ترویج زبان فارسی در ایران.....	۲۵۶
فرهنگستان زبان و ادب فارسی.....	۲۵۶
شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی.....	۲۵۸
انجمن ترویج زبان و ادب فارسی ایران.....	۲۵۹
ظرفیت‌ها و قابلیت‌های دیگر ایران و فرصت‌های فرهنگی.....	۲۶۰
گردشمالی‌های علمی در سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی.....	۲۶۰
علم و صنعت و فرصت‌های فرهنگی.....	۲۶۰
تولید علم و فرصت‌های فرهنگی.....	۲۶۰
صنعت و فرصت‌های فرهنگی.....	۲۶۲
فصل ۹. دشمن مشترک منطقه‌ای و فرصت‌های فرهنگی ایران.....	۲۶۵
مقدمه.....	۲۶۵
رژیم صهیونیستی و ایجاد همبستگی میان کشورهای انقلابی منطقه.....	۲۶۶
تهدیدهای اقتصادی.....	۲۶۶
مسائل آب به مثابه تهدید.....	۲۷۱

فهرست مطالب □ ۱۳

تهدیدهای نظامی - تسلیحاتی ۲۷۲	
تهدیدهای فرهنگی ۲۷۵	
تهدید سلفی گری و ایجاد همبستگی اهل سنت و تشیع ۲۷۸	
قومیتگرایی کُردی و ایجاد همبستگی میان ایران، عراق، سوریه و ترکیه ۲۸۱	
جمع‌بندی ۲۸۵	
فصل ۱۰. منافع مشترک منطقه‌ای و نقش آن در ایجاد فرصت‌های فرهنگی در منطقه ۲۹۱	
مقدمه ۲۹۱	
منافع مشترک منطقه‌ای در خاورمیانه ۲۹۲	
اشتراک‌ها (فرهنگی - تمدنی) ۲۹۲	
دین و مذهب مشترک ۲۹۳	
سازمان کنفرانس اسلامی ۲۹۵	
اشتراک‌ها (اقتصادی - تجاری) ۲۹۹	
سازمان همکاری‌های اقتصادی (اکو) ۳۰۲	
وجود منافع مشترک انرژی (اپک) ۳۰۳	
اشتراک‌ها (امنیتی - نظامی) ۳۰۵	
جمع‌بندی ۳۰۹	
بخش سوم: راهکارهای پیشنهادی ۳۱۳	
فصل ۱۱. به کارگیری روش‌ها و ابزارهای نوین در دیپلماسی فرهنگی ۳۱۵	
مقدمه ۳۱۵	
به کارگیری ابزارها و روش‌های جدید در دیپلماسی فرهنگی ۳۱۶	
دیپلماسی عمومی و رسانه‌ای ۳۱۶	
استفاده از سایبر دیپلماسی ۳۱۷	

۱۴ □ فرصت‌ها و چالش‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه

تقویت محافل و تبادل علمی و دانشگاهی فراملی.....	۳۱۸
افزایش ظرفیت پذیرش گردشگر و جذب مهاجر خارجی.....	۳۲۰
ایجاد مراکز فرهنگی در خارج از کشور	۳۲۱
گسترش زبان فارسی در کشورهای خاورمیانه	۳۲۲
نمادسازی و تصویرسازی مشترک با مردم کشورهای خاورمیانه	۳۲۳
تقویت نقش وزارت خارجه و رایزن‌های فرهنگی در کشورهای خاورمیانه	۳۲۴
تقویت سینما و محصولات فرهنگی دیگر در دیپلماسی فرهنگی	۳۲۴
برگزاری نمایشگاه‌های هنری فراملی و تقویت هنر ایرانی - اسلامی	۳۲۵
جمع‌بندی	۳۲۵
فصل ۱۲. به کارگیری سیاست فرهنگی الگومدار و تقویت بخش‌های خصوصی در رهیافت‌های فرهنگی.....	۳۲۷
مقدمه	۳۲۷
ایران و ضرورت کاربرد سیاست فرهنگی الگومحور در خاورمیانه.....	۳۲۷
راهکارهای اعمال سیاست فرهنگی الگومحور ایران در خاورمیانه	۳۲۸
جمع‌بندی	۳۳۱
فصل ۱۳. سرمایه‌گذاری در بخش‌های گوناگون گردشگری، زیارتی، ورزشی، علمی و غیره	۳۳۳
مقدمه	۳۳۳
سرمایه‌گذاری در بخش‌های گوناگون.....	۳۳۴
توریسم و گردشگری	۳۳۴
همکاری‌های علمی و فرهنگی	۳۳۵
فرهنگ زندگی و چگونگی اثربخشی فرهنگ از طریق رسانه	۳۳۷
مسافرت‌های زیارتی و مذهبی	۳۳۸
جمع‌بندی	۳۳۸

فهرست مطالب □ ۱۵

فصل ۱۴. سیاست فرهنگی مبتنی بر بخش‌های فرهنگی غیر حساسیت‌زا.....	۳۳۹
مقدمه.....	۳۳۹
مسائل حساسیت‌زا و مسائل غیر حساسیت‌زا.....	۳۴۰
سیاست‌گذاری فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در کشورهای خاورمیانه.....	۳۴۱
سیاست‌گذاری فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در مصر.....	۳۴۱
سیاست‌گذاری فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در کشورهای عربی منطقه خلیج فارس.....	۳۴۳
سیاست‌گذاری فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در عربستان.....	۳۴۴
سیاست‌گذاری فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در عراق.....	۳۴۶
جمع بندی.....	۳۴۸
نتیجه‌گیری.....	۳۵۱
کتاب نامه.....	۳۵۵
نمایه.....	۳۸۱

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»
وَلَقَدْ أَتَيْنَا دَوْرَهُ وَسَلَيْمَنَ عِلْمًا وَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
فَضَلَّنَا عَلَيْكَ شَيْرَ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
(قرآن کریم، سوره مبارکه النمل آیه شریفه ۱۵)

سخن ناشران

«علوم انسانی اسلامی» از جمله ایده‌ها و مفاهیم ارزشمندی است که در جریان انقلاب علمی برآمده از جمهوری اسلامی ایران، مطرح و در راستای تحقق آن متون متعددی تحقیق، تأليف و عرضه گردیده است. این حوزه مطالعاتی از حیث مصداقی در بردارنده مطالعات نظری (بنیادی)، تحلیلی (توسعه‌ای) و عملیاتی (کاربردی) می‌باشد که می‌توان آنها را مکمل هم ارزیابی نمود. تلاش برای معرفی، ترویج و کاربرست نتایج مطالعات انجام شده در حوزه علوم انسانی اسلامی را می‌توان رسالت مهمی ارزیابی نمود که تمامی دانشگاه‌ها، مؤسسات علمی و پژوهشی کشور لازم است. متناسب با اهداف و توانمندی‌هایشان بدان همت گمارند.

اگرچه مساعی صورت گرفته در این خصوص در سطح ملی، در خور توجه است اما بررسی‌های آسیب‌شناسانه حکایت از وجود پاره‌ای از موانع دارد که کیفیت، حجم و قلمرو نفوذ آثار تولید شده در پارادایم مطالعات علوم انسانی اسلامی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. از جمله این موانع می‌توان به محدودیت منابع انسانی و مالی اشاره داشت که انجام پژوهش‌های اسلامی - ایرانی و نشر آنها در زمان مناسب را متأثر ساخته است. معنای این سخن آن است که توسط این گونه از مطالعات - با عنایت به ضروریات نظری و

۱۸ □ فرصت‌ها و چالش‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه

کاربردی جامعه - نیازمند طراحی راهبردهای فعالی است که بتواند به ارتقای محتوایی و افزایش کمی آنها در مقام پژوهش و نشر متنهای گردد. دانشگاه امام صادق علیهم السلام با توجه به ملاحظات مزبور، طی تفاهمنامه‌ای نسبت به انتشار دستاورهای پژوهشی پژوهشگاه اقدام نموده است تا از طریق تعریف و ایجاد یک شبکه پژوهشی مشترک، بتواند به تجمیع توانمندی‌ها و توسعه فعالیت‌های پژوهشی و انتشاراتی نایل آیند. بررسی اولیه این تجربه حکایت از توفیق دو مؤسسه در نیل به اهداف مصوب دارد و این که این اقدام می‌تواند در مراحل بعدی تقویت و توسعه یابد؛ به گونه‌ای که به ایجاد یک شبکه فعال متنهای گردد.

ناشران ضمن عرض سپاس به درگاه ایزد منان به واسطه این توفیق و تشکر از محققانی که همکاری نموده‌اند، خرسند هستند که نتیجه یکی دیگر از پژوهش‌های انجام شده را خدمت علاقه‌مندان ارائه نمایند. این اثر به عنوان یکی از اولویت‌های پژوهشی پژوهشکده ارتباطات فرهنگی بین‌الملل پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات توسط دکتر عباس کشاورز شکری استادیار علوم سیاسی و جامعه‌شناسی انقلاب اسلامی دانشگاه شاهد و با نظارت علمی دکتر محمدرضا وصفی و ارزیابی دکتر یعقوب توکلی انجام شده است. امید آن که مخاطبان این اثر، با ارائه نکات اصلاحی و تکمیلی خود، پژوهش و ناشران را در تهیه و نشر آثار تکمیلی این حوزه در آینده نزدیک یاری رسانند. افزون به آن ناشران آمادگی خود را برای دریافت، بررسی و نشر سایر دیدگاه‌های علمی مرتبط با موضوع اعلام می‌نمایند تا از این طریق بتوانند گفتمان اسلامی - ایرانی بنیاد گذارده شده را هرچه بیشتر و بهتر معرفی نمایند.

پیشگفتار

موضوع محوری کتاب حاضر چالش‌ها و فرصت‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه است.

این کتاب ماحصل طرحی تحقیقاتی است که برای پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی انجام شده است. لذا قبل از هر چیز لازم است تا از همکاران تحقیقاتی خود که هریک در نگارش بخشی از این تحقیق همکاری داشته‌اند تقدیر و تشکر نمایم:

- دکتر محسن خلیلی، دانشیار علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد؛
- خاطره بخشندۀ، کارشناس ارشد مطالعات منطقه‌ای دانشگاه علامه طباطبائی؛
- محسن بیات، دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل دانشگاه تهران؛
- سید صاحب صادقی، کارشناس ارشد مطالعات منطقه‌ای دانشگاه تهران؛
- زینب صدقی، دانشجوی دکتری سیاست‌گذاری فرهنگی پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی؛
- محمد رادمرد دانشجوی دکتری علوم سیاسی دانشگاه تربیت مدرس؛
- فهیمه آزموده دانشجوی دکتری علوم سیاسی دانشگاه تهران؛
- مرضیه الوند، دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل دانشگاه تهران.

۲۰ □ فرصت‌ها و چالش‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه

از نقطه نظر این پژوهش، خاورمیانه از ایران در شرق تا ترکیه، بحرین، کویت، عمان، قطر، عربستان، امارات، یمن، فلسطین اشغالی (شامل کرانه باختری و نوار غزه)، عراق، اردن، لبنان، سوریه، مصر، لیبی، سودان، الجزایر، مغرب (مراکش شامل صحرای غربی)، و تونس است. خاورمیانه منطقه‌ای است که کشورهای آن اشتراکات فرهنگی، تاریخی و اجتماعی فراوانی با هم دارند. ایران هم به عنوان یکی از کشورهای مهم این منطقه دارای اشتراکات فراوانی با دیگر کشورهای منطقه است اما در روابط و تعاملات فرهنگی با این کشورها با مشکلات و چالش‌هایی نیز روبرو است. چالش‌ها ذیل محورهای نظام‌های سیاسی متمایز، سیاسی شدن هویت و ایدئولوژیک شدن فرهنگ، نظام‌نوین جهانی، تعارضات مذهبی، زبانی و قومی، نفوذ فرهنگی وهابیت و نگرش‌های مذهبی متمایز؛ و فرصت‌ها ذیل محورهای تاریخ، تمدن و دین مشترک، حضور شیعیان در منطقه، قابلیت‌های فرهنگی ایران، فرصت‌های حاصله از حضور دشمن مشرک منطقه‌ای، و منافع مشترک منطقه‌ای مورد بررسی قرار گرفته‌اند. بخش آخر کتاب نیز ارائه راهکارهایی جهت برطرف کردن چالش‌ها و استفاده از فرصت‌ها است.

جمهوری اسلامی نظامی برآمده از انقلاب اسلامی است و طبعتاً ایدئولوژی آن نیز ایدئولوژی اسلام شیعی است. بدین جهت در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی تلاش مضاعفی صورت پذیرفت تا سیاست‌های فرهنگی و سیاست خارجی انقلاب بر اساس مولفه‌های ایدئولوژی اسلام شیعی شکل گیرد. به همین ترتیب هویت و فرهنگ ایران نیز بر اساس ایدئولوژی شیعی بازتعریف شد و سیاست خارجی نیز بر مبنای اصل نه شرقی، نه غربی، جمهوری اسلامی قرار گرفت. این امر استقلال فرهنگی و سیاسی ایران را فراهم آورد.

طبعاً استقلال فرهنگی و سیاسی کشوری که جزو کشورهای اقماری و کلیدی و ژاندارم نظامی کمپ غرب در منطقه خاورمیانه محسوب می‌شد بدون پیامد نبود. از یک سو کشورهای عرب منطقه که در مقابل فرهنگ

شیعی و نظام حکومتی نوبنیاد شیعی دچار نگرانی شده بودند، به آن عکس العمل نشان دادند و نقطه اوج این عکس العمل حمله عراق به ایران و تحمیل جنگی هشت ساله بر ایران بود. از سوی دیگر نظم نوین جهانی که پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی ظهرور کرد و رهبری آن با ایالات متحده آمریکا است، تحمل کشور مستقلی را نمی کرد که این نظم را قبول نداشته باشد. سیاست های مخاصمت جویانه ایالات متحده آمریکا در سال های پس از پیروزی انقلاب اسلامی نیز پیرو همین سیاست بود.

از سوی دیگر انقلاب اسلامی دارای پیام های فرهنگی و سیاسی پویایی نیز برای ملل رنجدیده و بخصوص مسلمان در منطقه و جهان بود. انقلاب اسلامی آغاز موج بیداری اسلامی جدیدی را نوید می داد که دیر یا زود دامن منطقه را فرا می گرفت. مهم ترین پیام فرهنگی انقلاب اسلامی اتحاد میان مسلمانان و بیداری آنان و بازگشت به هویت و فرهنگ اسلامی است، فرهنگی که سال ها و پس از آنکه امواج مدرنیسم منطقه را درنوردیده بود به محاک رفته بود. بالهمیت ترین پیام سیاسی انقلاب اسلامی نیز استقلال و رها شدن از زیر بار حکومت های خودکامه و استعمار است.

مجموعه مطالب فوق بیانگر چالش ها و فرصت هایی است که با انقلاب اسلامی رودرروی نظام نوبنیاد جمهوری اسلامی قرار گرفت. با باز تعریف هویت و فرهنگ ایرانی بر اساس نظام دینی اسلام شیعی، از یک سو نظام های سیاسی متمایز با نظام جمهوری اسلامی در منطقه، و از سوی دیگر ایالات متحده مریکا به عنوان هژمون اصلی نظام نوین جهانی احساس خطر کرده و به مقابله با آن پرداختند. از سوی دیگر ظرفیت ها و قابلیت های فرهنگی ایران، تاریخ، دین و تمدن مشترک با سایر کشورهای منطقه، حضور شیعیان در منطقه و احساس خطر در مقابل رژیم صهیونیستی فرصت هایی را در مقابل نظام اسلامی قرار می دهد که این نظام می تواند با استفاده از این فرصت ها، چالش ها را به حداقل برساند. کتاب حاضر در پی تبیین و توضیح این فرصت ها و چالش ها و ارائه راهکارهایی در این زمینه است. لازم به ذکر

۲۲ □ فرصت‌ها و چالش‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه

است که مطالب این کتاب در زمانی نوشته شده که هنوز موج بیداری اسلامی در منطقه ظهور پیدا نکرده بود و تنها در آخرین ویرایشی که توسط مولف در زمان شروع موج بیداری انجام شد، مطالب بسیار کوتاهی در اینباره به متن اضافه شد.

چارچوب نظری

چارچوب نظری این پژوهش فرهنگ را متغیر اصلی و مستقل در تحولات اجتماعی می‌داند. فرهنگ بالاترین و والاترین عنصر در موجودیت هر جامعه‌ای است. فرهنگ عبارت از: دانش، ادب، تعلیم و تربیت، عقاید، اخلاق و عمل، گرایش‌های فکری، هنگارها، باورها، ارزش‌ها، برداشت‌ها، هنر و قواعد هر جامعه‌ای (صالحی‌امیری، ۱۳۸۸: ۲۲۰).

مطابق با چارچوب نظری این پژوهش و برخلاف نظریه «هانتینگتون»، فرهنگ‌ها در حال تعامل و گفت‌وگو با هم هستند. هانتینگتون تمدن‌ها را بالاترین گروه‌بندی فرهنگی و گسترده‌ترین سطح هویت می‌داند. از نظر وی امور جهانی از این پس بر اثر برخورد تمدن‌های غربی، کنسیوسمی، ژاپنی، اسلامی، هندو، اسلام، ارتدکس آمریکای لاتین و در حاشیه آفریقایی در جریان خواهد بود. او مدعی است تمدن‌های مختلف به عنوان عالی‌ترین لایه‌های فرهنگی امکان نزدیک شدن و گفت‌وگو ندارند (صالحی‌امیری، ۱۳۸۸: ۲۲۵ – ۲۲۶).

اما مطابق این پژوهش فرهنگ‌ها با یکدیگر در حال گفت‌وگو هستند. هیچ فرهنگ و تمدن بزرگی در انزوا و به نحو انحصاری و جدای از دیگران فراهم نیامده است. به عبارت دیگر، فقط آن فرهنگ‌ها و تمدن‌هایی توانسته‌اند به حیات خود ادامه دهند که دارای قدرت مبادله و گفت‌وشنود بوده‌اند (همان: ۲۳۰ – ۲۳۵).

بر اساس چارچوب نظری این پژوهش، اسلام به عنوان عالی‌ترین و پویاترین فرهنگ جهانی نقش بسزایی در قوام تمدن جهانی داشته است و

ایران و دیگر کشورهای خاورمیانه با داشتن فرهنگ اسلامی، قادر به گفت‌وگو و تعامل با یکدیگرند. بر این اساس دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی باید بر اساس فرهنگ پویای اسلامی سعی در از بین بردن تهدیدهای فرهنگی علیه جمهوری اسلامی نماید و بنیاد گفت‌وگوهای فرهنگی را میان ملل منطقه پایه‌گذاری کند.

تعريف خاورمیانه

خاورمیانه منطقه‌ای است که سرزمین‌های میان دریای مدیترانه و خلیج فارس را شامل می‌شود. خاورمیانه بخشی از آفریقا - اوراسیا یا به طور خاص آسیا شمرده می‌شود و در بعضی موارد جزئی آفریقای شمالی را دربر می‌گیرد. این ناحیه گروههای فرهنگی و نژادی گوناگونی از قبیل فرهنگ‌های ایرانی، عربی، بربرها، ترکی، کردی، فلسطینی و آسوری را در خود جای داده است. زبان‌های اصلی این منطقه عبارت است از: فارسی، عربی، ترکی، کردی، عبری و آسوری.

بسیاری از تعریف‌های خاورمیانه آن را ناحیه‌ای در جنوب غربی آسیا و دربرگیرنده کشورهای بین ایران و مصر معرفی می‌کند. با اینکه بخش بیشتر کشور مصر (به جز صحرای سینا) در آفریقای شمالی واقع شده است، آن را جزو خاورمیانه می‌دانند. کشورهای شمال آفریقا از قبیل لیبی، تونس و مراکش در رسانه‌های عمومی کشورهای شمال آفریقا خوانده می‌شوند (سایت دانشنامه آزاد ویکی پدیا، خاورمیانه).

مطابق با نقشه زیر خاورمیانه سنتی شامل کشورهای میان ایران و مصر است و خاورمیانه از نظر کشورهای جی هشت علاوه بر کشورهای میان مصر و ایران، شامل پاکستان، افغانستان، سومالی، سودان، لیبی، الجزایر، مراکش، صحرای غربی و موریتانی است.

از نقطه نظر این پژوهش، خاورمیانه از ایران در شرق تا ترکیه، بحرین، کویت، عمان، قطر، عربستان، امارات، یمن، فلسطین اشغالی (شامل کرانه

۲۴ □ فرصت‌ها و چالش‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه

باختری و نوار غزه)، عراق، اردن، لبنان، سوریه، مصر، لیبی، سودان، الجزایر،
مغرب (مراکش شامل صحرای غربی) و تونس است.

Central Asia (sometimes associated with the Greater Middle East)
G8 definition of the Greater Middle East
Traditional definition of the Middle East

Source: http://en.wikipedia.org/wiki/Middle_East

خاورمیانه سرزمین‌ها و مناطق

کشور	مساحت (کیلومتر مربع)	جمعیت	تمرکز	پایتخت	GDP (TOTAL)	GDP PER CAPITA	واحد پول	حکومت	زبان یا زبان‌های رسمی
آتابا									
ترکیه	783,862	78,788,848	۴۱	آنکارا	۱۳۸۷۶	۱۳,۸۷۶ دلار	لیره ترکیه	جمهوری ترکیه	ترکی
شیوه پژوهه عربی									
بحرین	۶۳۵	۱,۱۱۲,۷۰۵	۹۸۷	منامه	۱۳,۷۹۰	۱۳,۷۹۰ میلیارد دلار	دینار بحرین	پادشاهی مشروطه	عربی
کویت	۱۷,۸۲۰	۲,۵۹۵,۶۲۸	۱۱۹	کویت	۱۳۷,۱۹۰	۱۳۷,۱۹۰ میلیارد دلار	دینار کویت	پادشاهی مشروطه	عربی
عمان	۲۱۲,۴۶۰	۳۰,۷۸۹,۰۵۹	۱۲	مسقط	۶۶,۸۸۹	۶۶,۸۸۹ میلیارد دلار	دینار عمان	پادشاهی مطلقه	عربی
قطر	۱۱,۸۳۷	۸۴۸,۰۱۶	۶۹	دوحه	۹۴,۲۲۹	۹۴,۲۲۹ میلیارد دلار	ریال قطر	پادشاهی مشروطه	عربی
عربستان سعودی	۱,۹۶۰,۵۸۲	۲۶,۱۳۱,۷۰۳	۱۲	ریاض	۵۹۷,۳۸۵	۵۹۷,۳۸۵ میلیارد دلار	ریال عربستان	پادشاهی مطلقه	عربی
امارات متحده عربی	۸۲,۸۸۰	۵,۱۴۸,۶۶۴	۳۰	ابوظبی	۱۸۴,۹۸۴	۱۸۴,۹۸۴ میلیارد دلار	درهم امارات	پادشاهی مشروطه	عربی
یمن	۵۷۲,۹۷۰	۲۴,۱۳۳,۶۹۲	۳۵	صنعاء	۵۵,۳۳۳	۵۵,۳۳۳ میلیارد دلار	ریال یمنی	جمهوری یمنی	عربی
ملاع خاصلخیز									
نوار غزه	۳۶۰	۱,۸۵۷,۱۰۵	۲۸۲۳	غزة	۱۱,۸۷۰	۱۱,۸۷۰ میلیارد دلار	لیر شکل	جمهوری مستقل	عربی
عراق	۴۳۷,۰۷۲	۳۰,۳۹۹,۵۷۲	۷۰,۹۳	بغداد	۲۰,۲۳	۲۰,۲۳ میلیارد دلار	دینار عراقی	جمهوری پالستینی	عربی
رژیم صهیونیستی	۲۰,۷۷۰	۷,۹۷۳,۰۵۲	۲۹۰	قدس	۲۰,۰۳۰	۲۰,۰۳۰ میلیارد دلار	شکل جدید	جمهوری پارلمانی	عربی
اردن	۹۳۳۰	۶,۸۰۸,۲۷۱	۵۸	عمان	۳۲,۱۱۲	۳۲,۱۱۲ میلیارد دلار	دینار اردن	پادشاهی مشروطه	عربی
لیبان	۱۰,۴۵۲	۲,۱۴۳,۱۰۱	۲۰۴	بیروت	۴۹,۵۱۴	۴۹,۵۱۴ میلیارد دلار	پوند لیبان	جمهوری	عربی
سوریه	۱۸۵,۱۸۰	۲۲,۵۱۷,۷۵۱	۹۳	دمشق	۹۴,۴۰۸	۹۴,۴۰۸ میلیارد دلار	پوند سوریه	جمهوری ریاستی	عربی
کوآنه باختری	۵۸۶۰	۲,۵۶۸,۵۵۵	۴۳۲	رام الله			شکل جدید	جمهوری مستقل فلسطینی با حاکمیت ملی نفع	عربی

۲۶ □ فرصت‌ها و چالش‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه

ادامه سرزمین‌ها و مناطق

کشور	مساحت (کیلومتر مربع)	جمعیت	پایخت	تهرک	GDP (TOTAL)	GDP PER CAPITA	واحد پول	حکومت	زبان یا زبان‌های رسمی
فلات ایران									
ایران	۱,۳۲۸,۱۹۵	۷۷,۸۹۱,۳۱۰	۲۱	مهران	۸۱۸,۷۳۶	۱۱,۱۵۰	دلار ۲۰۰۸	جمهوری اسلامی ایران	زبان ایران
شمال آفریقا									
مصر	۱,۰۰۱,۹۹۹	۸۲,۰۷۹,۵۳۶	۷۴	قاهره	۴۴۲,۶۴۰	۵,۸۹۸	دلار ۲۰۰۸	جمهوری اسلامی نیمه‌رباستی	عربی
الجزایر	۲,۳۸۱,۱۷۰	۳۶,۵۹۹,۳۷۷	۱۲	الجزیره	۲۲۳,۰۹۸	۶,۶۹۸	دلار ۲۰۰۸	جمهوری اسلامی نیمه‌رباستی	عربی
سورینام	۴۴۶,۵۵۰	۳۲,۸۱,۵۳۴	۷۰	ترواکسروت	۶,۲۲۱	۲,۲۲۱	دلار ۲۰۰۸	سکوست کودتاپیان نظامی	سریس
صرای غربی	۱۶۳,۶۱۰	۵۰,۷۱۶	۶۲	العین	۹۰,۲۵۱	۱۲,۵۳۳	دلار ۲۰۰۸	دوله مغرب	عربی
لیبی	۱,۷۵۹,۵۴۰	۶,۵۹۷,۵۶۰	۳	تریپولی	۴۰,۲۵۱	۱۲,۵۳۳	دلار ۲۰۰۸	جمهوری لیبی	عربی
مغرب	۴۴۶,۵۵۰	۳۱,۹۶,۳۶۱	۷۰	رویاط	۱۳۶,۷۷۸	۲,۳۴۴	دلار ۲۰۰۸	درهم مغرب، شتروطه، پادشاهی	عربی
سودان	۲۵,۰۸۱۳	۲۵,۰۷۷,۵۰۲	۱۲	شارطوم	۸۷,۸۸۵	۲,۳۰۵	دلار ۲۰۰۸	جمهوری ریاستی	عربی
تونس	۱۶۳,۶۱۰	۱۰,۵۲۹,۱۸۵	۶۲	تونس	۸۷,۲۲۶	۷۶۶۲	دلار ۲۰۰۸	جمهوری تونسی نیمه‌رباستی	عربی

Source:

International Monetary Fund, April 24, 2009, PPP GDP 2008

World Bank, July 1, 2009, PPP GDP 2008

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>, july 2011

- ستون جمعیت جدول بالا بر اساس گزارش سایت «سیا» بر اساس

آمار سال ۲۰۱۱ است به جز کشورهای سوریه، کرانه باختری، اردن و رژیم

صهیونیستی که آمار جمعیت مربوط به سال ۲۰۱۰ است.

بنجش کیم

چالش‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه

۱

تمایز نظامهای سیاسی، سوءظن حاکمان کشورهای خاورمیانه و چالش‌های فرهنگی ایران در منطقه

مقدمه

خاورمیانه منطقه‌ای است که کشورهای آن اشتراکات فرهنگی، تاریخی و اجتماعی فراوانی دارند و مردم کشورهای مختلف در این منطقه پیش از این تحت امپراتوری‌های بزرگ و زیر لوای تمدن‌ها و تجربه‌های مشترکی زندگی کرده‌اند. ایران هم در جایگاه یکی از کشورهای مهم این منطقه دارد اشتراکات فراوانی با دیگر کشورهای منطقه است، اما در روابط و تعاملات فرهنگی با این کشورها با مسائل و چالش‌هایی اساسی روبه‌روست.

با توجه به این مسائل این نوشتار در صدد پاسخگویی به این سؤال است که چرا ایران با وجود تاریخ و تجربه‌های تقریباً مشترک با دیگر کشورهای منطقه خاورمیانه، در روابط و تعاملات فرهنگی در این منطقه با چالش‌های فراوانی روبه‌روست؟ در این فصل در پاسخ به پرسش مطرح شده فرضیه زیر را مطرح و بررسی می‌کنیم: تمایز نظامهای سیاسی و سوءظن حاکمان کشورهای خاورمیانه درباره ایران عامل ایجاد چالش فرهنگی برای این کشور در منطقه است.

۳۰ □ فرصت‌های و چالش‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه

نظام‌های سیاسی کشورهای خاورمیانه: مطالعه موردی چند کشور

کشورهای خاورمیانه را از نظر نظام‌های سیاسی می‌توان به دو دستهٔ کلی تقسیم کرد: اقتدارگرا و مردم‌سالار. نظام‌های سیاسی مردم‌سالار و اقتدارگرا را می‌توان از طریق شاخص‌های زیر عملیاتی کرد:

مهم‌ترین شاخص‌های نظام‌های سیاسی مردم‌سالار عبارت‌اند از:

۱. مشارکت مردم در فعالیت‌های سیاسی (انتخابات)
۲. نداشتن منع قانونی برای مشارکت زنان در انتخابات
۳. گرددش نخبگان سیاسی از طریق آرا مردم
۴. مادام‌العمر نبودن مقام‌ها و مسئولیت‌های سیاسی
۵. موروثی نبودن حکومت
۶. وجود مجلس دارای شأن قانون‌گذاری
۷. انتخابی بودن نمایندگان مجلس
۸. مشارکت احزاب در فعالیت‌های سیاسی

کشورهای مردم‌سالار تعداد محدودی از کشورها را دربر می‌گیرد که ترکیه و ایران را می‌توان جزو این کشورها محسوب کرد.

کشورهای اقتدارگرا هم شاخص‌های خاص خود را دارند که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از:

۱. منع مشارکت مردم در فعالیت‌های سیاسی (نبودن انتخابات)
۲. منع مشارکت زنان در انتخابات
۳. گرددش نداشتن نخبگان سیاسی از طریق آرا مردم
۴. مادام‌العمر بودن مقام‌ها و مسئولیت‌های سیاسی
۵. موروثی بودن حکومت
۶. نبود مجلس دارای شأن قانون‌گذاری
۷. انتصابی بودن نمایندگان مجلس (در صورت وجود)
۸. مشارکت نداشتن احزاب در فعالیت‌های سیاسی

کشورهای اقتدارگرای منطقه خاورمیانه را می‌توان به دو دسته کلی تقسیم کرد:

۱. کشورهای شیخنشین، امیرنشین و یا پادشاهی
۲. کشورهای دارای الگوی حکومتی جمهوری

از بین کشورهای منطقه خاورمیانه هشت کشور عربستان، کویت، امارات، قطر، بحرین، اردن، عمان و مراکش در دسته نخست قرار می‌گیرند و بقیه دارای نظامهایی با الگوی حکومتی جمهوری هستند. با این حال، در میان این کشورها هم معمولاً رئیس جمهوری و کابینه از طریق انتخابات آزاد و سالم تغییر نمی‌کند و ریاست جمهوری مدام‌العمر ویژگی بیشتر این نظامهای است.

از دیدگاه نوشتار حاضر، از بین کشورهای دو دسته بالا، کشورهای دسته اول (پادشاهی، شیخنشینی و امیری) بیشترین چالش را برای ایران ایجاد می‌کنند، به طوری که از هشت کشور این دسته (عربستان، کویت، امارات، قطر، بحرین، اردن، عمان و مراکش)، شش کشور با ایران چالش داشته‌اند و فقط دو کشور قطر و عمان سعی در ایجاد روابط مسالمت‌آمیز با ایران داشته‌اند. اما چالش ایران با کشورهای دسته دوم (یمن، عراق، لبنان، سوریه، مصر، الجزایر، لیبی، سودان، تونس) به نسبت کمتر بوده است، به طوری که ایران با کشورهای ترکیه، سوریه، الجزایر، لیبی، لبنان و نسبتاً با سودان و تونس روابط حسن‌های داشته است. اما ایران با دو کشور عراق و مصر چالش داشته که درباره عراق نیز پس از سقوط صدام روابط خوب شده است. چالش ایران و یمن نیز در این اواخر به دلیل شورش شیعیان بوده است. با تحولات سیاسی و اجتماعی حال حاضر در مصر پیش‌بینی می‌شود روابط ایران و مصر برقرار شود.

بنابراین به طور کلی می‌توان این فرضیه را مطرح کرد که چالش ایران با کشورهای دسته اول (شیخنشین، امیرنشین و یا پادشاهی) بسیار بیشتر بوده تا با کشورهای دسته دوم (دارای الگوی حکومتی جمهوری). به این ترتیب

۳۲ □ فرصت‌ها و چالش‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه

سعی می‌کنیم نظام‌های سیاسی کشورهای دسته‌اول را با تفصیل بیشتری توضیح دهیم.

نظام سیاسی عربستان سعودی

از سال ۱۹۳۲ میلادی که سلطنت سعودی بنیان نهاده شد، این کشور پادشاهی مطلقه داشته است. نظام سیاسی، نظام پادشاهی و راثتی است که بین فرزندان «ملک عبدالعزیز بن سعود» در گردش است. شاه هسته مرکزی حکومت را تشکیل می‌دهد که علاوه بر قدرت پادشاهی، مقام نخست‌وزیری و ریاست قوه مجریه را بر عهده دارد (دفتر توافق‌های بین‌المللی، ۱۳۸۱: ۹ - ۱۲).

قوه مقننه درواقع مجلسی مشورتی و شامل جمعی از نخبگان و برگریدگان است که وظيفة مشاوره دادن به پادشاه را بر عهده دارند. این مجلس اختیار قانون‌گذاری ندارد و تعداد نمایندگان مجلس در حال حاضر ۱۵۰ نفر است که عزل و نصب آنها با حکم پادشاه و هر دوره این مجلس چهار سال است (اصلاحات سیاسی در عربستان سعودی، ۱۳۸۶: ۴۹).

زعما و مدرسان طراز اول و هابیت همواره نقش مهمی در کشور ایفا کرده‌اند و قدرت سیاسی نامحدودی دارند. علمای عربستان سعودی شامل دانشمندان دینی، قضات، وكلاء، مدرسان و پیش‌نمازان هستند. شورای علمای اعظم قدرت عزل و نصب پادشاه را دارد و هفتگی با شاه ملاقات می‌کند. در بسیاری از موارد حکومتی، شاه با علماء مشورت می‌کند. اغلب علمای عربستان سعودی به خاندان بزرگ الشیخ تعلق دارند که از نوادگان «محمد بن عبدالوهاب»، بنیان‌گذار فرقه وهابیت، هستند. این علماء با خانواده سلطنتی پیوند نزدیکی دارند (آتشی، ۱۳۷۱: ۱۲ - ۱۴).

در این کشور حزب سیاسی، پارلمان و انتخابات (به استثنای انتخابات شهرداری‌ها) وجود ندارد. دین از قدرتمندترین نهادهای جامعه است و نظام قضایی وابسته به دولت و نیروی انتظامی (شرطه) آن کشور موظف به اجرای

تمایز نظامهای سیاسی، سوء ظن حاکمان کشورهای خاورمیانه و... □ ۳۳

قوانين امر به معروف و نهی از منکر است. خانواده سلطنتی خواستار سلطنه کامل سیاسی بر عربستان بوده‌اند.

در عربستان با توجه به افکار افراطی (وهابیت) زنان حق شرکت در انتخابات را ندارند. دولت عربستان در سال گذشته اعلام کرد که زنان نمی‌توانند در نخستین انتخابات سراسری این کشور که انتخابات شورای شهر است رأی دهند. علما این تصمیم دولت را تأیید کردند و رأی دادن زنان را موجب فساد و خلاف عفت دانستند. زنان در این کشور تا سال ۲۰۰۵ میلادی فاقد کارت شناسایی بودند. پس از چندین دهه بررسی و در پی به وجود آمدن مسائل مربوط به هویت، وزارت کشور عربستان در آوریل ۲۰۰۵ میلادی با حق زنان سعودی برای داشتن کارت شناسایی در صورت درخواست خود آنها موافقت کرد. همچنین زنان از حقوق دیگر مانند حق رانندگی محروم‌اند (سایت سازمان سیا، قسمت عربستان سعودی).

نظام سیاسی امارات متحده عربی

این کشور در سال ۱۹۷۱ میلادی از هفت امارت تشکیل شد و بر اساس قانون، سازمان‌های تشکیلات سیاسی و اداری این کشور عبارت است از: رئیس اتحادیه و نائب رئیس، شورای عالی اتحادیه، شورای وزرای اتحادیه، قضات و دادگستری اتحادیه و شورای ملی اتحادیه. شورای عالی رهبری مشکل از حکام هفت امیرنشین، بالاترین مقام را در عزل و نصب مقام‌های کشوری دارد. این شورا از میان اعضای خود یک نفر را در مقام رئیس حکومت انتخاب می‌کند. رئیس حکومت امارات و شورای عالی فدرال همه امور کشور را زیر نظر دارد.

قوه مقننه شامل شورای ملی فدرال (مجلس الاتحاد الوطنی) و دارای ۴۰ کرسی است. تا قبل از اصلاح قانون اساسی، کل اعضای مجلس برگزیده از هفت امیرنشین (بر اساس میزان جمعیت آن) بود، اما با اصلاحاتی که در قانون اساسی به وجود آمد ۲۰ کرسی برگزیده امیران و ۲۰ کرسی دیگر

۳۴ □ فرصت‌ها و چالش‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه

منتخب مردم است. اعضای این شورا برای دوره دو ساله انتخاب می‌شوند. شورای ملی فدرال بیش از آنکه وظیفه قانونگذاری را بر عهده داشته باشد، نقش مشورتی و در پاره‌ای موارد اصلاح قوانین را بر عهده دارد. بودجه سالانه دولت نیز از سوی این بخش تصویب می‌شود. این شورا می‌تواند عملکرد وزرای کابینه را زیر نظر داشته باشد، اما حق عزل آنان را ندارد (میلتون ادورادز، ۱۳۸۲: ۳۴).

اولین انتخابات جدید بر اساس قانون اساسی جدید در سال ۲۰۰۶ میلادی برگزار شد. در این سال برای کسب نیمی از کرسی‌های مجلس ملی فدرال امارات عربی متحده ۴۵۶ نفر نامزد شدند که ۶۵ نفر از آنها زن بودند. میزان مشارکت واحدان شرایط در این انتخابات حدود ۶۰ درصد اعلام شد (سایت سازمان سیاست، قسمت امارات متحده عربی).

از زمان تأسیس این کشور تاکنون تحولی برای نظارت بر اجرای حکومت وجود نداشته و به تدریج حرکت‌هایی آرام در جهت تحولات سیاسی در این کشور مشاهده می‌شود. اگرچه در زمینه‌های اقتصادی و تجاری این کشور آزادی‌های فراوانی را قائل شده، تلاش کرده است با ایجاد زمینه‌های آزادی مطبوعاتی و فردی، مشارکت بیشتر مردمی را در حکومت به وجود آورد.

نظام سیاسی کویت

بر اساس قانون اساسی، نظام حکومتی کویت از سه قوه مجریه، مقننه و قضاییه تشکیل شده است. همچنین یک شورای مشورتی، امیر کویت را در امور مملکتی همراهی می‌کند و قانونگذاری بر عهده «مجلس امت» (مجلس‌الامه) است. این مجلس که تنها مجلس کویت است ۶۵ عضو دارد که ۵۰ عضو آن با رأی مردم برای دوره‌ای چهار ساله انتخاب می‌شوند و ۱۵ عضو دیگر اعضای دولت هستند. مجلس کویت هر سال حداقل به مدت

هشت ماه اجلاس خواهد داشت که وظیفه دارد تا پایان آخرین اجلاس خود، لایحه بودجه سال بعد را تصویب کند (همدانی، ۱۳۸۰: ۱۷۰ – ۱۶۸). از دیگر وظایف قوه مقننه می‌توان به توانایی آن در استیضاح وزرا اشاره کرد و چنانچه وزیری استیضاح شود باید از مجلس رأی اعتماد بگیرد. امیر می‌تواند مجلس را منحل یا رئیس شورای وزیران را برکنار کند، اما در صورت انحلال، انتخابات مجلس جدید باید بالاصله پس از دو ماه برگزار شود. در طول تاریخ کویت بارها امیر، مجلس را منحل کرده است. مجلس در موقع لزوم اختیارهای گسترده‌ای در ارتباط با بودجه سالانه تقدیمی از سوی دولت، هزینه‌ها و مخارج و یا حتی اصلاح قوانین بودجه دارد، به همین منظور کمیسیونی به نام «کمیسیون مالی» به این امر اختصاص داده شده است (همان: ۱۷۲).

انتخابات پارلمانی کویت در سال ۲۰۰۶ برگزار شد. این نخستین انتخاباتی بود که زنان توانستند در آن مشارکت کنند. ۳۴۰ هزار نفر برای رأی دادن ثبت‌نام کردند که ۵۷ درصد آنان را زنان تشکیل می‌دادند. در این انتخابات ۲۴۹ نفر برای کسب ۵۰ کرسی پارلمان با یکدیگر رقابت کردند که ۲۷ تن از آنان زن بودند. میزان مشارکت مردم در این انتخابات ۶۶ درصد بود. میزان مشارکت زنان در این انتخابات چشمگیر و بالغ بر ۳۵ درصد بود (سایت سازمان سیا، قسمت کویت).

به نظر می‌رسد مهم‌ترین کشور عربی از حیث آزادی مطبوعات و بیان در منطقه، کویت باشد، اما در عین حال احزاب رسمی در کشور وجود ندارد و گروههای سیاسی مذهبی همچون وهابی‌ها، شیعیان و تفکرهای نزدیک به خط فکری اخوان‌المسلمین، کارویژه‌های نظام حزبی را بر عهده دارند (غانم، ۱۳۷۹: ۴۸ – ۴۷). مطبوعات تا جایی که به خاندان صباح توهین نکنند آزادی نشر دارند. با این اوصاف، گردش قدرت بر اساس رأی مردم در کویت جدی نیست.